

פורים

עשיית מלאכה בפורים

(מגילה ה, א) אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא רבי נטע נטיעה בפורים, ומק' הגמ' ורבי היכי נטע נטיעה בפורים והתני רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב ... מלמד שאסור בעשיית מלאכה, אלא רבי בר ארביסר הוה וכי נטע בחמיסר נטע, איני והא רבי בטבריא הוה וטבריא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון הוא, אלא רבי בר חמיסר הוה וכי נטע בארביסר הוה ... איני והא רב חזייה ליהוא גברא דהוה קא שדי כיתנא בפוריא ולטייה ולא צמח כיתניה, התם בר יומא הוה. רבה בריה דרבא אמר אפילו תימא ביומיה, הספד ותענית קבילו עלייהו מלאכה לא קבילו עלייהו, דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב, ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ואילו יום טוב לא כתיב.

מלאכה ביום שמקדימים לקרא מגילה

ועי' בר"ן (ה, א מדפי הרי"ף) שמביא הא דגרסי' בירושלמי (פרק ב הלכה ב) על הא דתנן (מגילה יח, ב) היה כותבה דורשה ומגיהה אם כוון לבו יצא, הדא אמרה שהוא מותר בעשיית מלאכה, ומשני נאמר בארבעה עשר בכרכים, ומפרש הר"ן שר"ל שאפילו נימא דפורים אסור בעשיית מלאכה אם חל ט"ו בשבת שהכרכין מקדימין לי"ד שהם מותרין בעשיית מלאכה, שלא נאסר פורים בעשיית מלאכה למאן דאית ליה שהוא אסור אלא בזמנו, ואע"פ שי"ד זמן קריאה לכל. וא"צ לומר לבני הכפרים המקדימין ליום הכניסה שהן מותרין במלאכה, שאין זה זמן קריאתה אלא מדין הקדמה בעלמא. והאי דנקט בירושלמי בני כרכין הקורין בי"ד לרבנותא נקטיה אף על פי שהוא זמן קריאה לכל, ועוד דלענין הספד ותענית זה וזה שוין, ומכאן יש ללמוד לדידן דתלי במנהגא דאפילו באתרא דנהיגי אסורא במקדימין לא מיתסר מסתמא.

בשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סימן מז) נשאל האם מותר להסתפר ביום י"ד שחל בע"ש, והביא כמה אחרונים שהחמירו, ותמה עליהם שמדברי הר"ן יוצא שאפילו למ"ד שפורים אסור בעשיית מלאכה היכא שחל ט"ו בשבת אין איסור בע"ש, כ"ש לדידן שאינו אלא מנהג.

עשיית מלאכה בלילה

בס' ישועות יעקב (סי' תר"צ סק"ו) כתב, שאפי' למ"ד פורים אסור בעשיית מלאכה, היינו דוקא ביום, אבל בלילה לכו"ע מותר בעשיית מלאכה. ומביא ראיה מהא דאמרו (מגילה ז, ב) סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא י"ח שנאמר ימי משתה ושמחה. והק' על עצמו מהא דבעי למידק מינה בירושלמי דפורים מותר בעשיית מלאכה, ולא מוקי לה בלילה שמותר במלאכה, ותי' משום שמקרא מגילה של לילה אינו מדברי קבלה אלא מדרבנן, והרי כ' המג"א (סי' ס) בשם הרדב"ז דמצות דרבנן א"צ כוונה, ומתני' קתני דדוקא אם כיון לבו יצא, אלמא דביום מיירי.

וכן פסק הפרי מגדים (משב"ז ר"ס תרצו), דלפי מה דקי"ל (סי' תס"ח) שאף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח מותר לעשות מלאכה בלילה עד הנץ החמה, כל שכן פורים

שהלילה מותר בעשיית מלאכה. אולם הטו"א (מגילה ז, ב) כתב דלמ"ד פורים אסור בעשיית מלאכה גם בלילה אסור במלאכה, והוכיח כן מהירושמי הנ"ל דלא מוקי לה בלילה.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קצה) כתב שאפילו אי יו"ט קבילו עליהו היינו ביום אבל בלילה לא, דהא ימי משתה ושמחה ויו"ט כתיב, וממעטינן בגמרא (מגילה ז, ב) לילה ממשתה ושמחה והוא הדין מיו"ט, וא"כ מתנ"י דהיה כותבה מצי איירי בלילה, ודברי הירושלמי דדייק מינה דפורים מותר בעשיית מלאכה צ"ע. אח"כ מביא הטו"א שמוכיח מהירושמי דבלילה נמי אסור במלאכה, ולא דמי למשתה ושמחה **דכעין יום טוב דאורייתא תקון**, דמעטינן ליל יום טוב ראשון ממצות שמחה הואיל ואין שמחה לפניו, כדאיתא בפסחים (עא, א). ומסיק דנ"מ לדינא לדידן שאנו נוהגים שלא לעשות מלאכה בפורים שגם בלילה אסור.

עוד הביא שם החת"ס מהטו"א דמשו"ה לא תקינו אנשי כנסת הגדולה קריאת מגלה בלילה, אלא מתיקון חכמים או מאלקי אקרא יומם וגו' (מגילה ג, א), אבל מעיקר התקנה לא הוה אלא ביום, דומיא דמצוות עשה של תורה הנהגים בכל יו"ט כגון שופר ולולב שאינו בלילה, הוא הדין הך קום עשה דמגלה. ותמה עליו ממצה ומרור ופסח שעיקר מצותן רק בלילה, ומסוכה שנוהגת ביום ובלילה ועיקרה בלילה הראשונה.

בן י"ד בכרך

אמנם הפני משה מפרש דברי הירושלמי דמיירי שקורא בי"ד והוא בכרך, וכגון בן עיר שהלך לכרך ועתיד לחזור למקומו שקורא כמקומו אע"פ שהוא בכרך, והלכך אפילו למ"ד שאסור בעשיית מלאכה, וכל אחד ואחד בזמנו הוא דאסור, היינו כשהוא במקומו, אבל אם הוא בן עיר והוא עכשיו בכרך הואיל והן מותרין בעשיית מלאכה היום גם הוא מותר שלא ישנה ממנהג המקום שהוא בה, אבל אם היה במקומו אימא לך שאסור בעשיית מלאכה. דבריו מופלאים ממני, שהרי קי"ל דלענין לא לעשות מלאכה הולכין בתר מקום שיצא משם, ואין כאן משום אל ישנה מפני המחלוקת, שהרבה בטלנין איכא בשוקא, ומה"ט בן חו"ל בא"י אסור לעשות מלאכה ביו"ט שני.

יו"ט או שמחה

ויש להסתפק בעיקר גדר המנהג האם הוא מלתא דיו"ט, שאע"פ שלא קיבלו עליהם איסור מלאכה, אבל המנהג לנהוג בו כיו"ט, או"ד כל יסוד המנהג הוא כדי שיהיה פנוי למצוות ושמחת היום, ויש עוד צד לומר שעצם עשיית מלאכה הוא צער לו, א"כ הוי סתירה בעצם לחיוב השמחה המוטלת עליו ביום הזה. וכבר הבאנו דברי החת"ס שמבואר בדבריו שגדר איבור מלאכה הוא כמו איסור מלאכה של יו"ט, אבל לכאורה אין זה מוסכם בכל הפוסקים כדלהלן.

מלאכות של שמחה

והנה הב"י הביא בשם הארצות חיים (הל' פורים אות כז) בנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו או אבורנקי של מלכים מותר, וכן מלאכת מצוה שריא כגון כתיבה של מצוה. ומותר לכתוב פסקי הלכות ופשטי המקראות **שאדם שמח בהם** כדכתיב (תהלים יט ט) פקודי ה' ישרים

משמחי לב, ואיגרות של שאלת שלום ומזכרת חובותיו וכן כל דבר שאין צריך עיון גדול נראה שמותר. מבואר מכל זה שאין כאן איסור מלאכה כיו"ט, דא"כ למה דבר שמשמח מותר, ולמה דבר שאינו צריך עיון גדול מותר הרי סוכ"ס יש כאן מלאכה, אבל אם כל האיסור הוא שמפריע לו בשמחתו ניהא, בדבר של שמחה אדרבה מרבה שמחתו, ובדבר שאינו צריך עיון רב לפחות אינו מפריע לשמחתו.

וכן מבואר להדיא במאירי (מגילה ה, ב) שכתב שלא נאסרו אלא במלאכה של טורח וצער, ומכאן סומכין תלמידי חכמים לכתוב סברותיהם אף ביום הפורים דרך שמחה ושעשוע, וכענין שאמרו היה כותבה דורשה ומגיהה וכו'. וצע"ק שמשמע שבא ליישב קושיית הירושלמי למה מותר לכתוב המגילה בפורים, ות"י דהוי שמחה לו, אבל הירושלמי הרי הוכיח מכאן שאין איסור עשיית מלאכה בפורים, וצ"ע. ועי"ע לקמן (מגילה יח, ב) שהמאירי עצמו הק' אמתני' דקתני היה כותבה דורשה וכו' שהכתיבה מלאכה היא ומלאכה בפורים אסירא, ות"י שמיירי שכותבה לצורך מצות מגלה, כגון שרוצה לשלחה לבני עיר אחרת, או שמא מיירי לבני כפרים שהקדימו ליום הכניסה, או שמא בדיעבד, וצ"ע שלעיל כתב מטעם שמחה.

מלאכה לצורך פורים

התרה"ד (סימן קיב) פסק שמותר לעשות כמה מלאכות בפורים בתפירות וציורים וכמה מיני מלאכות לצורך שמחת פורים, ומוכח כדבריו מפ"ק דמגילה (ה, ב) דמשני לעולם נהוג איסור מלאכה אפילו באתרא דרבי, אלא רבי נטיעות של שמחה נטע, אלמא נטיעה אף על גב דמלאכה גמורה היא לשם שמחה מותרת, וכ"ש בנ"ד.

אך הקשה מההיא דרושלמי (הנ"ל) "הדא אמרה דפורים מותר בעשיית מלאכה", פ"י מדשרי לכתוב המגילה, ואם איתא דמלאכה של פורים מותר, היכא מוכח דשרי במלאכה, דילמא משום דמלאכת שמחה לא אסור כלל, דודאי כתיבת המגילה שהוא עיקר מצות פורים טפי חשיבי מלאכת שמחה ממלאכה שעושין לשמחת תחבולות. אולם כתב שלא צריך לערער על המנהג, שלא קבלו עליהם יו"ט ממש כדאיתא בגמ', דאי הוה יו"ט ממש ודאי היה אסורה לכתוב. משמע שכל האיסור אינו אלא משום שמחה ולכן מותר, ויש לדחות דר"ל היות ולא קיבלו על עצמם יו"ט ממש ואינו אלא מנהג לכן הקילו.

עשיית מלאכה לבן כרך הנמצא בעיר

נשאלתי האם בן כרך הנמצא בעיר ביום י"ד מותר בעשיית מלאכה, יסוד השאלה האם נאמר ששייך כאן הכלל הנאמר במנהגים שההולך ממקום למקום נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהולך לשם, א"כ גם כאן עליו לנהוג כבני העיר ולא לעשות מלאכה.

ונראה דתלוי בחקירה הנ"ל, דאם נאמר שגדר המנהג משום לתא דיו"ט א"כ אסור גם לו שבמקום הזה נוהגים יו"ט, ולא גרע מיו"ט שני לבן א"י הנמצא בחו"ל שאסור לעשות מלאכה בפרהסיא, אבל אם נאמר שאין כאן אלא משום חיוב שמחה י"ל שהיות ואצלו אין חיוב שמחה היום אינו מוטל עליו מנהג המקום, שהרי אפילו לאחד מבני העיר אם לו יצויר שלא היה עלי לשמוח לא היה עליו לשמוח ג"כ לא היה נוהג איסור מלאכה.

אמנם לפי הפני משה שהבאנו לעיל לפרש דברי הירושלמי שמירי בבן עיר שנמצא בכרך שמותר בעשיית מלאכה משום שהוא נמצא במקום שאין עושין מלאכה, א"כ כאן יהיה הדין שבן הכרך הנמצא בעיר שלא יעשה מלאכה בי"ד מטעם מנהג המקום. אבל לפמש"כ ניחא שהפנ"מ מיירי לפי הצד שתקנו איסור מלאכה ולכן תלוי במנהג המקום, אבל לדין שאינו אלא משום שמחה אם אצלו אין חיוב שמחה אולי יודה שמותר בעשיית מלאכה.

עד דלא ידע

(מגילה ז, ב) אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי איבסום קם רבה שחטיה לרבי זירא, למחר בעי רחמי ואחייה, לשנה אמר ליה ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי, אמר ליה לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא.

וכתב בעה"מ (ג, ב) בשם רבינו אפרים דמהוה עובדא דקם רבה שחטיה לר' זירא, ולשנה א"ל תא נעביד כו' אידחי ליה מימרא דרבה (שחייב איניש לבסומי וכו') ולית הלכתא כוותיה ולא שפיר דמי למעבד הכי.

אמנם בשו"ע (או"ח תרצה, ב) נפסק שחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. אבל כתב הרמ"א שי"א דא"צ להשתכר כל כך, אלא שישתה יותר מלימודו וישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי. ומסיים הרמ"א שאחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוין לבו לשמים.

עד ולא עד בכלל

ועי' ביד אפרים שכתב שנתפרש לו ב"חזיון לילה" שהכוונה הוא, שעיקר החיוב של המשתה הוא שיהיה שרוי בשמחה, כדכתיב (תהילים קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש, ומחמת שיהיה שרוי בשמחה, יהיה חדות ה' מעוזו, ויתן תודות והלל לה' על הנס מתוך הרחבת הלב, ועל דרך שאמרו (סנהדרין לח, א) אגברו חמרא אדרדקי כו', ולכן אין לו להשתכר יותר מדאי, שיתבלבל דעתו ולא יכיר בתוקף הנס כלל. וזהו שאמרו חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע כו', הך עד הוא ולא עד בכלל, ור"ל שגדר חיוב השתיה בזה לבסומי עד גבול דלא ידע, שמן הגבול הזה והלאה הוא ביטול כוונת חיוב שחייבו חכמים לבסומי כדי שיתן הלל והודאה, שכיון שיתבלבל דעתו כל כך דלא ידע בין ארור המן כו' פשיטא שאין בו דעת ותבונה לשבח ולפאר על תוקף הנס. וכתב הי"א שהתבונן אליו בבוקר וראה כי נכון הוא.

ועל פי זה מיישב קושיית רבינו אפרים למה (מגילה ז, ב) סמכו לו ענין עובדא דרבה ורבי זירא דעבדו סעודת פורים בהדדי כו', שלכאורה הוא מעשה לסתור, ולדבריו ניחא דמייתי סייעתא מזה שמה שחייבו לעשות אותם ימי משתה ושמחה, גבול יש לו שלא ישתכר יותר מדאי, דהא קמן דרבה ורבי זירא כו', ולפי שלא נשמרו מלעבור הגבול בא הדבר לידי סכנה, לכך יש לזהר שלא לבסומי רק עד הגבול הזה דלא ידע כו' - ולא יעבור.

ועי' בבית"ל בשם המאירי וז"ל חייב אדם להרבות בשמחה ביום זה ובאכילה ובשתיה עד שלא יחסר שום דבר, ומ"מ אין אנו מצוין להשתכר ולהפחית עצמינו מתוך השמחה שלא

נצטוינו על שמחה של הוללות ושל שטות אלא בשמחה של תענוג שיגיע מתוכה לאהבת הש"י והודאה על הנסים שעשה לנו. וז"ל הח"א כיון שכל הנס היה ע"י יין לכן חייבו חכמים להשתכר ולפחות לשתות יותר מהרגלו כדי לזכור הנס הגדול, ואמנם היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצות בנט"י וברכה ובהמ"ז או שלא יתפלל מנחה או מעריב או שינהוג קלות ראש מוטב שלא ישתכר וכל מעשיו יהיו לש"ש.

וכעין זה כתב הב"י בשם הא"ח (הל' פורים אות לח) שחייב אינש לבסומי בפוריא, לא שישתכר שהשיכרות איסור גמור ואין לך עבירה גדולה מזו שהוא גורם לגילוי עריות ושפיכות דמים וכמה עבירות זולתן, אך שישתה יותר מלימודו מעט.

משלוח מנות לחילוני

יש להסתפק האם אפשר לצאת ידי"ח משלוח מנות בנתינה למי שאינו שומר תורה ומצוות. והנה יש צד לומר שאינו יוצא דאולי לא נקרא "רעהו", ובמשלוח מנות הרי כתיב "איש לרעהו". וכ"ה בשו"ת יהודה יעלה (או"ח סימן רד) שמביא דברי הרשב"ם (ויקרא יט, יח) עה"פ "ואהבת לרעך כמוך" וז"ל רעך הוא אם טוב הוא, אבל לא אם הוא רשע, כדכתיב יראת ד' שנאת רע.

אבל יש להעיר, האם נאמר שלענין נזיקין ג"כ פטור, שהרי ממעטים גוי משום דכתיב "שור רעהו" ולא שור של גוי.

ברור לו מיתה יפה

ובאמת יש ראשונים שכתבו להדיא שגם רשע נקרא רעך. דהנה הגמ' (סנהדרין נב, ב) דנה על מיתת הרג ושואלת ואימא דעביד ליה גיסטרא, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר קרא "ואהבת לרעך כמוך" ברור לו מיתה יפה. וכתב ביד רמ"ה שכל היכא דכתיב "רעך" משמע ישראל, ואפילו רשע שנתחייב מיתה אתה חייב לחזור אחר זכותו לברור לו מיתה יפה. ויש לפרש ואהבת לרעך לשון רעים שבך שנתחייבו מיתה ברור להם מיתה יפה. מבואר שגם רשע נקרא "רעך". ועי' בקובץ ביאורים (ב"ק אות לז) וז"ל אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה, מכאן ראייה דרשע בכלל רעך הוא.

משלוח מנות לרב שלו

ועל דרך זה יש להעיר על השפת אמת (מגילה ז, ב) על ההיא דאמרינן התם רבה שדר ליה למרי בר מר ביד אביי מלא טסקא דקשבא ומלי כסא קמחא דאבשונא, אמר ליה אביי השתא אמר מרי אי חקלאה מלכא ליהוי דיקולא מצואריה לא נחית. הדר שדר ליה איהו מלא טסקא דזנגבילא ומלא כסא דפלפלתא אריכא וכו', וכתב השפ"א דמשמע דבנו של רבה גופיה היה, דאביי קרי לרבה מר, ויש להוכיח מזה דהסדר היא שישלח הגדול להקטן מקודם, והטעם דלא ליחשביה כמו רעהו וחבירו, רק כשהגדול שולח לו וחושבו לרעהו הדר משלח ליה איהו, דאל"כ מסתמא היה מרי בריה מקדים לשלוח לאביו שחייב בכבודו. ועל פי דבריו רצה חכם אחד לפסוק שלא יוצאים ידי"ח משלוח מנות אם שולחים להרב, שהר אינו "רעהו", וצ"ע כנ"ל האם נאמר שאם שורו הזיק לשורו של הרב שיהיה פטור משום שאינו רעהו.

שו"ר בשו"ת יהודה יעלה (הנ"ל) שמביא דברי רש"י (שבת לא, א) על הא דאמרינן התם "דעלך סני לחבריך לא תעביד" - "ריעך וריע אביך אל תעזוב" (משלי כז) - רעך וריע אביך אל תעזוב זה הקדוש ברוך הוא לא תעבור על דבריו וכו', הרי דמכנים גם להקב"ה אלינו בשם תואר זה ריעך. עוד כתב שם שתלמיד לרב הן הן הריעים האהובים אמתיים, ומצוה מן המובחר מקיים בשלוח מנות.

תלוי בעיקר יסוד משלוח מנות

וי"א שתלוי בעיקר גדר חיוב משלוח מנות, שכידוע נחלקו בזה תרה"ד ובעל מנות הלוי, שלפי התרה"ד עיקר המצוה הוא כדי שיהיה לכל אחד ואחד מספיק לסעודת פורים, ואילו לפי בעל מנות הלוי עיקר החיוב הוא כדי להרבות אהבה ורעות. א"כ י"ל שלפי התרה"ד הרי גם החילוני חייב בסעודת פורים ולכן שפיר יוצא כשנותנים לו משלוח מנות, אבל לפי בעל מנות הלוי אינו יוצא, שהרי במחלל שבת בפהסיא אין מצוה שיהיה אהבה ביניהם אדרבה חייב לשנאותו, (אא"כ מדובר בתינוק שנשבה, ואכמ"ל) א"כ אינו יוא ידי"ח משלוח מנות.